

ACC. N:R M. 14809: 1-11.

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Yngve Johansson, Markaryd*
Härad: *Sunnvika* Berättare: " " "
Socken: *Markaryd* Berättarens yrke: *husföreståndarinna*
Uppteckningsår: *1959* Född år *1898* i *Helingsvåg*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Valkning. s. 1-6.

Mojlkningshärl. s. 7-8.

Heorn i sängen. s. 9-11.

(teckn. sid. 6.)

LuF 38

" 40

" 41

Valkning

Det värdes mycket i våra bygder förr. I de minsta
vadmal eller som det hette här; "wårken" var produkter
som man ästodkom. Lotta stråva värda tyg var inga-
lunda färdigt när man klippde med väven, utan
skulle nödvändigt genomgå en procedur som man
kallade stampa. Hos "färgaren i Ellwaryd" (han kallades
rätt och slätt så, eljest var namnet Tarmark) kunde
man för billigt pris få detta arbete utförd och man
menade allmänt att man kommit ett stök steg framåt
sedan man kunde överläta detta tidsödande arbete till en
skicklig yrkesman. "Färgaren i Ellwaryd" (en by i Markarys
socken) var en mycket kunnig sådan. Att man före
hans tid företog detta arbete i hemmet är det ingen som
bedriver, men ingen som levande kan erinra sig hava
sett eller hört talas om huru det i detalj tillgick.
Den lilla walkbrädan som förekom i varje hem kunde
naturligtvis inte komma i fråga när det gällde

behandling av större Lygstycken, eljest användes ju denna i stora utsträckning vid valkning i hemmet. Vågra andra redskap som man kunde antaga hava förkommit vid städning och behandling av det hemvädda tyget har man icke funnit, varför det är mest troligt, att man för ännu längre tillbaka i tiden fick detta nödvändiga arbete utförd av någon mera vass och kunnig person som än densamma icke direkt var yrkesbörjan.

Så mycket vet man emellertid, att tyget skulle behandlas med hett vatten och i stora kar bearbetades man det tillsammans en viss tid, för att sedan skulle ryggs det och sträckas det, allteftersom man ansåg det vare tillräckligt valkat och krymt. Vidare skulle tyget överhållas som det hette; samt prämmas och fick härigenom en jämn och vacker yta. Genom sådan behandling blev hemvävet "värskon" eller tyg som uppskattades både för utseendet och hållbarhet.

2 Den här nämde yrkesmannen tjänade bygden i många

är och med stort förtroende vände man sig till med
sina alster. Färgareyrket mått här varit ganska sällsynt
ly kundkretsen var oerhörd vid. Ett här kom kunder
både från Holland och Skåne var inte alls osannligt
och så länge man ännu värde i hemmen hade hade
"Färgaren i Ellorvåg" full syrodsättning.

Utklänning i hemmen av stikade ylle saker är mera
kännt, ty det har man ju försökt sig på otvilliga gånger.
Oaktat att ullen till det hemspunna garnet var tvättad
var det av mycket stor vikt, att de färdiga plaggen
blevo tvättade och valkade innan de användes. Tvättning
och valkning hörs ju på sätt och vis ihop men är ändå
inte detsamma. Vissa plagg, såsom ylletröjor skulle
inte valkas, utan endast "sörungkas" i det varma vattent.
Såsom inte fuk vara hetare än att man med lätthet
kunde ha händerna i det samma. Detta kallade vi för
tvätta, valka däremot, som visat att göra plaggen fasta
och på samma gång poröse, kunde man inte göra utan

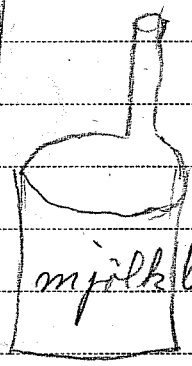
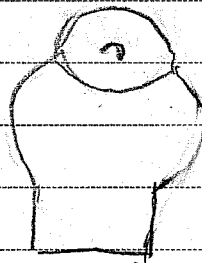
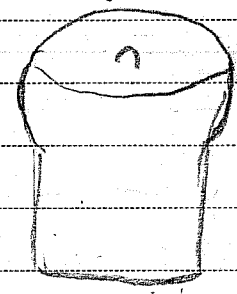
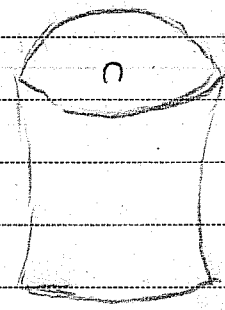
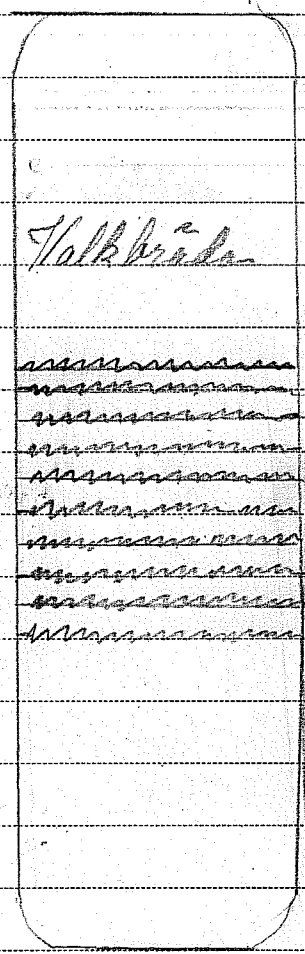
allt nyttja valbräda, eller som man sade här "valkuffäl".
Valbrädan var en enkel ringst. Endast en väl tillhuggen
björkplanka, ungefär en dm lång och drygt ett kvart
eller ungefär 30 cm bred. På mitten hade man gjort
några refflor, en cm djupa eller så där och det var här
man gnodde plagget upp och ned, tills det blev tillräckligt
valkat. Allt valket härvidlag skulle vara så helt som
möjligt behöves jag väl inte understryka, ty det var mycket
kärt det berodde, att valkningen blev till allmän bekvämlighet.
Sågs underlättade valkningen betydligt, men det är inte
sagt, att de gamla hade denna tillgång, det är mere troligt
att de valkade i enbart kallt vatten, enär asklut som var
deras enda tvättmedel, alls inte passade vid valkning.
I regel gjorde man ihop ett större parti glesaker
såsom skumpor, sockar, vantar och ströjor och en solig vacker
dag på senvintern var det på sin plats att sätta i gång
och valka. Valkningen tog ganska fort på de stickade gles-
plaggen och det gällde, att man inte gned allt för länge

Så då kunde det kända, att plagget blev som de gamla brukade säga: "kottatollat" och det lycktes de inte om. "Så äro barn i början", det fick man erfara. Ly även detta enkla arbete föredro en viss vana, för att bli en till full betjänt. Att sådant valkning i hemmen var uteslutande kvinnfolksgöra det är en given sak. En man, i äldre tid, skulle aldrig förmå sig till att befatta sig med dylikt och var viss på, att man höll strikt på gränserna, härvidlag.

Emellertid lärde man sig snart huru dåligt ett färdigvalkat ylleplagg skulle se ut och kanske man också tillämpade i ett sådant sammanhang det så vanliga uttrycket: "själjat ä väljat!"

Med en enkel teckning skall jag försöka att förklara huru vår gamla valkbräda såg ut. Denne, så väl som många andra gamla redskap har hemmat hos hembyggsföreningen i Markaryd, och som vi hoppas äro väl förvarade där.

se sid. 6 !

mjölkbytta av koppur

Dessa 3 typer av koppur kruor
 funnas här men för att få en
 riktig uppsjö förhåning om deras
 utseende skulle de helst foto-
 graferas

Mjölkringskär

Mjölkringskär så väl som allt annat här under årens
lapp förändras väsentligt. För, låt oss säga femtio år
sedan var den mjölkbytta som bilden visar den mest
vanliga här i bygden. Allt densamma var hemgjord av
enkel det är en given sak ty detta drästar var det enda
som ansågs användbart till dylikt. Nu var det ingalunda
ovan som helst som var kompetent till att tillverka
en mjölkbytta eller en smörkärna, men här i bygden
funns en gulle som var, som man säger: så pass
"tråkig" att han kunde försä bygden med dessa nödvän-
diga kär. Vad hans egentliga namn var vet man ej
men här kallades han "Tred-Steine Johannes". Det säges
att han gjorde sitt arbete mycket omsorgsfull och hållbart
det kan man försäcken se på den smörkärna (av den allra
äldsta typ) som finnes kvar här, att det ingalunda har förl
firhanna något fusk när det gällde tillverkning av
dylika mjölkbyttor. Allt dräbyttan som mjölkkringskär

var betydligt billigare att hålla sig med än dess
fördenade kopparbyttan det säger sig själv, men även sådana
användes vid denna tid. Här hade vi en sådan den finnes
ännu kvar. Men måste erkänna att kopparbyttan
var betydligt lättare att rengöra och så smärningem över-
gick man till mjölkningkärl av smedull. Det upprätt skände
skiftet till handlag var just ingenting att rekommendera
och därför rättes den gamla kopparbyttan undan utan någon
värd saknad.

Da man bar mjölken längre sträcker använde man
också kopparkärl. De kallades för kruor och förhoppom-
både större och mindre. Här fanns och finnes olika typer
sådana och jag skall försöka att med en enkel teckning
förklara huru de sig ut.

se sid. 6!

Ett värfvaplön den 24 mars var den första dag man
 skulle lägga sig i dagoljus i äldre tid är känd överallt
 här i bygden. Sedan iaktogs också mycket noggrant
 för omkring femtio år sedan. Men som kunde ljus
 eller lampor denna kväll rätte sig ut för risken att
 inte få skörden bärgad det året. De gamla voro nog
 inte emot på att följa traditionen härvidlag värre var
 det att få de unga att "krypa de pojks" vid så tidig
 sinne. Föräringar äro alltid sig lik, kunde de hitte på
 skämsstycke så voro de inte emot på det för heller.
 Skulle man tvungit gå i lägga sig så tidigt så skulle
 man väl ändå hava något koligt flyktt de. Kunde man
 ställa till så det blev fridder och smäkiv så låg det näst
 till hand att försöka med ett och annat. Ett barn i
 sängen under det så kallade "bludakläet" skulle nog göra
 effekt det är givet och man håller det inte alls otroligt
 att det har förekommit. Florn var ju vanliga lek-
 saker för barn för. Ett dessa voro tereds och togo

reda på hornen vid skott / det skeddades mycket i
gårdarna förr / det fall sig så naturligt och att det lig
något "raskstygg" bakom det bekräftar inte. Man hade kon-
ske blivit förolämpad på något sätt av någon av dessa
äldre syshonors och då passade det ju då på detta sätt
spela den ett spratt. Men om det var ofarligt var det
mindre oangenämt med "ett horn i sidan" när man
lagt sig. Nämne inte uttrycket i fråga som förekommer
så ofta i ortens dialekt härleder sig härifrån.

4
Du kan jag inte med säkerhet fastställa att det just har
varit ett horn man på detta sätt gjord spetsbaket med
men jag vet ju att även här i bygden tog man sig
för dylika skämt. Man klippte hästtagel och strödde
i sängens. Detta var ju osynligt för blotta ögat men
man kan föreställa sig att det var lagom oangenämt
att sova på. Eller för en isläpp till sängkammrat sådant
har förekommit. Alltsammans gick naturligtvis ut på skämt
och barn och ungdom har varit sig lik alla tider.

Men det har varit även andra seder och bruk just
vårfrumatten. Om man hängde upp en strumpa i
spjället i kokspejan på kvällen så var det i densamma
anledningen en gudsak eller ett ris. Detta visade de små
så väl och de försökte säkerligen att vara så snälla som
möjligt ty det var ju därpå det berodde om det skulle
wänkas något gott.

Ylidare skulle man sbynda sig i sång ty siste
"preke" ville man under alla förhållanden inte vara.
Ty då blev man en "bagasari" hela sitt liv hette det,
och viken ung människa ville utsätta sig för denna
risk.

Vi ser alltså, att seder och bruk av skilda slag har
funnits just vid denna helgdag men varför just då
sätter jag själv i fråga.